

Tri izložbe jedan povod

Slijedeće dvije recenzije namjerno su subjektivan pogled na vremenski međusobno prilično odmaknuta galerijska događanja, koja ipak ukazuju na elemente iste još neispričane „priče“. Riječ je o nenapisanoj povijesti hrvatskog moderniteta, odnosno povijesti dizajna i arhitekture u periodu od sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća do danas. Sve što je nekoć bila Hrvatska, odnosno sve što se posljednjih stotinjak godina zbivalo na teritoriju današnje samostalne države Hrvatske, obilježeno je stvaranjem građanske zajednice i razvijanjem industrijske privrede. U malom razmjeru, ali sasvim primjereno sredini (nerijetko možda čak i iznad njezina očekivanja, arhitektura i dizajn (obliko-

vanje vizualnih komunikacija i funkcionalnih predmeta) tuzemnih stvaralaca ponajbolje su generirali i operacionalizirali potrebe toga novoga društva. Dakako, konstantne političke i gospodarstvene mijene, praćene ekonomskim nestabilnostima pa i ratovima, doprinijele su specifičnostima lokalnog konteksta koji nikada nije uživao dovoljno dugo mira da bi se u sklopu društva blagostanja i arhitektura i dizajn razvili u normalnu strategiju razvitka zajednice. Takva povijest diskontinuiteta hrvatske moderne kulture očita je iz mnogih primjera, na žalost - danas više nego slabo poznatih iz poluizgubljenih arhiva neuspjelih projekata i propalih zamisli. Ipak, subjektivno je mišljenje autora ovih redova, čak i tako fragmentirani, pa čak i tako lokalnog značenja i

Sergije Glumac, 29. Zagrebački zbor, 1938.

nedorečeni, hrvatski bi stvaraoci (ili pak oni inozemnog porijekla koji su stvarali na hrvatskom tlu) skupljeni zajedno u jednu povijest zacijelo mogli biti značajna pouka za budućnost. Stoga i ove dvije recenzije skupa kao diskretan poticaj budućem istraživanju.

Tajna povijest hrvatskog grafičkog dizajna

Uz izložbe: Pavao Gavranić i Sergije Glumac - majstori hrvatskog plakata, kabinet grafike HAZU, Zagreb, listopad - studeni 1994. i Otto Antonini 1892 - 1959, galerija „Nova“, Zagreb, veljača - ožujak 1995.

Tijekom posljednje godine dana u Zagrebu su održane dvije nevelike ali iznimno značajne izložbe, koje su, na žalost, doživjele sudbinu svih ostalih tekućih galerijskih događanja - dnevna je kritika u medijima zabilježila ponešto o temi tih izložaba, no nekoliko tjedana nakon toga kao da je sve opet prekrio zabrav. A to „sve“ zapravo su ostvarenja triju vrsnih zagrebačkih i hrvatskih grafičara, odnosno autora koje bismo danas nedvojbeno zvali grafičkim dizajnerima.

Ostvarenja Pavla Gavranića, Sergija Glumca i Otta Antoninija, iako formalno pa i generacijski donekle različita, svakako su zanimljiva za zajedničku usporedbu jer sva zajedno nedvojbeno pripadaju još nenapisanoj povijesti hrvatskoga dizajna. Ukoliko se, dakako, složimo da takav fenomen poput hrvatskoga dizajna uopće postoji ili je postojao.

Zato se čini zanimljivim da su ove dvije izložbe u jednom relativno kratkom periodu skrenule pozornost javnosti na opuse koji ne samo da su pojedinačno interesantni, nego su, osim toga, i dijelovi jedne (još uvijek) tajne povijesti moderne hrvatske kulture. Jer ako se složimo s utjecajnim teoretičarima (od McLuhana nadalje) da su grafički dizajn odnosno vizualne komunikacije među najsofisticiranijim izrazima moderne kulture, onda bi se takva ostvarenja i s područja Hrvatske, nastala od vremena početaka razvoja industrije (od bana Mažuranića naovamo), svakako mogla svrstati u jednu potencijalnu povijest hrvatskog moderniteta.

Ako je, dakle, moguće reći da su različiti oblici masovno umnožene slikovne i verbalne poruke (dakle - ono što se podrazumijeva pod terminom grafički dizajn) doista elementi za proučavanje neke kulture na stupnju industrijskog i trgovačkog „društva“, onda je, ukoliko

Hrvatsku unatoč svim povijesnim turbulencijama držimo takvom zajednicom, vjerojatno moguće izvesti i neku zamišljenu povijest modernih vizualnih komunikacija nastalih na tuzemnom tlu.

Činjenica da takva povijest dosada nije napisana svakako se dijelom može pripisati tim istim povijesnim turbulencijama, ali možda i nezainteresiranosti sredine, koja nije u stanju prepoznati vrijednosti vlastite neposredne prošlosti.

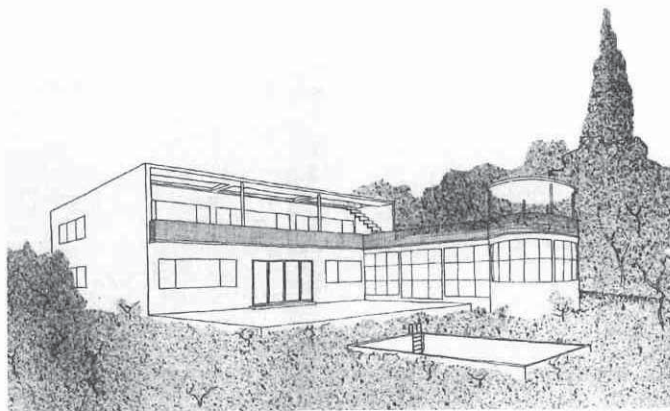
Otto Antonini proveo je dobar dio kreativnih godi-

Pavao Gavranić, Jadranski dan, 1933.

na kao urednik ilustriranog magazina „Svijet“, odnosno na funkciji koju bismo danas zvali Art Director. Bio je prije svega majstor ilustracije, poglavito naslovnica, na kojima je virtuozno baratao vizualnim „jezicima“ vlastite suvremenosti, od realističkih prikaza do apstraktnih dinamičnih kompozicija.

Pavao Gavrančić i Sergije Glumac bili su nešto više vezani uz poslove ekonomske propagande, napose plakata, pri čemu je posebice, za neka buduća istraživanja, poticajna veza potonjeg i nestora hrvatske propagande Miroslava Felleru u grafičko - reklamnom zavodu „Imago“ koncem dvadesetih godina. Iako su ostvarenja ove trojice autora različita u formalnom smislu, ipak njihove biografije daju dostatno poticaja za buduća istraživanja pozicije reklamne grafike u hrvatskoj kulturi. To je tako posebice zbog činjenice da su sva trojica klasično školovani slikari i grafičari, koji su se propagandnom i „primijenjenom“ grafikom počeli baviti iz ekonomskih razloga, a neki su od njih, primjerice Gavrančić, istovremeno privatno izveli i čitave opuse klasičnog štafelajnog slikarstva. Dakako, ove male izložbe tek su podsjetnici ali i vrijedni poticaj sustavnom istraživanju nepoznatih vrijednosti hrvatske moderne kulture. Svako istraživanje koje bi htjelo biti iole relevantno u smislu stvaranja povijesti hrvatskog dizajna svakako bi moralo obuhvatiti ne samo autore - dizajnere nego i naručitelje, pa i tiskare kao glavne nakladnike i izvođače dizajniranih medija. Iako se takvo što čini poput nesavladivog zadatka, dovoljno je zamisliti ostvarenja Csikosa, Antoninija, Gavrančića, Glumca, Vulpea, Arsovskog, Picelja i mnogih drugih u jednoj cjelini pa shvatiti kako elemenata za povijest hrvatskog grafičkog dizajna i vizualnih komunikacija ima više nego dovoljno. Ove dvije izložbe tomu su

Frane Cota, vila Botteri, Tuškanac 54a, Zagreb, 1932/33.

dobar dokaz, a sada, kada je Hrvatska već četiri godine samostalna država, trenutak je prikladniji no ikad za početak stvaranja cjelovite hrvatske dizajnerske povijesti.

Frane Cota - arhitekt

Djelovanje Frane Cote u hrvatskoj modernoj kulturi po svemu je posebno, počevši od činjenice da je tek kao diplomat bečke Umjetničke akademije upisao arhitekturu na Tehničkom fakultetu u Zagrebu i da cijeli svoj život stvara na dva kolosjeka. Pritom treba napomenuti da je sve do ove prve cjelovite retrospektive njegov opus bio sagledavan kao primarno kiparski a sporadično arhitektonski. Sada je međutim jasno da je Cota bio jednako značajan arhitekt, čiji se građevni opus ne svodi na tek nekoliko zgrada. Ova izložba, naime, kao plod strpljivog istraživačkog mara Aleksandra Lasla, pokazuje Cotu kao arhitekta koji je samo tijekom tridesetih godina projektirao i izveo kuće od kojih su neke u začudnoj poziciji prema formalnim karakteristikama njegova kiparstva.

Cota je (na izložbi je njegov kiparski opus prezentirala Lida Roje Depolo) bio vrstan majstor prikazivačkog kiparstva, odnosno plastičkog oblikovanja koje je u većoj ili manjoj mjeri uvijek bilo iluzionističko, dakle figurativno. Dakako, primjetan je u njegovu djelu utjecaj secesijske stilizacije, potvrđen i nje-

govim vezama s umjetničkim krugom oko Proljetnog salona. Ipak, valja napomenuti, Cota su kao kipara mimoišla sva avangardna kiparska stremljenja dvadesetih i tridesetih godina. Istovremeno, Cota arhitekt potpisuje tridesetih godina neka od najavangardnijih arhitektonskih ostvarenja u hrvatskoj kulturi. Poglavitito se to odnosi na vilu Deutsch i vilu Botteri u Zagrebu. Te su kuće upravo svojom nefigurativnom pojavnošću i gotovo neoplasticističkim oblikovanjem potpuna suprotnost Cotinu kiparskom opusu. Dok je kao kipar uvijek antropocentričan i provjereno mimetičan, kao arhitekt je i te kako sklon nekonvencionalnom oblikovanju. Jednim dijelom svoga kreativnoga bića tradicionalist, drugim - moglo bi se reći - modernist, Cota je i u drugim svojim projektima tražio formulu suvremeno koncipirane i oblikovane zgrade. To se dvojstvo čini poticajnim ne samo za daljnje istraživanje njegova opusa nego otvara i mnoga druga značajna pitanja za stvaranje cjelovite povijesne slike hrvatske modernističke arhitekture. Je li na formiranje Cotine arhitekture utjecala poticajna atmosfera biroa Fischer, u kojem je neko vrijeme surađivao, a u kojem su djelovali i drugi značajni hrvatski modernisti poput Zvonimira Vrkaljane ili Milovana Kovačevića? Na to bi pitanje odgovor trebalo dati tek jedno buduće sustavno istraživanje i procjena značenja djelatnosti zagrebačkih biroa (Ehrlich, Lubynski) unutar kojih je cijela plejada mlađih arhitekata tijekom tridesetih godina nedvojbeno imala prilike kreativno utjecati na svjetonazor osnivača i vlasnika. Velika je nepoznanica još uvijek i karakter Cotine suradnje sa Zvonimirom Požgajem, tijekom koje nastaju vila Botteri i Hrvatski liječnički dom u Zagrebu.

I naposljetku Cotino samostalno djelovanje nakon 1936. godine, kada nastaje antologijska vila Deutsch u Vončininoj 19, nije jednostavno pozicionirati u kontekst bez dubljeg

istraživanja profesionalnih pa i privatnih veza s onovremenom intezivnom zagrebačkom arhitektonskom scenom, koja, na „infrastrukturi“ dviju arhitektonskih visokih škola i na valu općeg ekonomskog boljitka građanske klase, postiže cijeli niz vrhunskih ostvarenja. Zasad se može samo zaključiti da je po socijalnoj pripadnosti naručitelja i po arhitektonskom svjetonazoru mjesto vile Deutsch točno u neda-lekoj Novakovoj ulici - tom jedinstvenom zbiru remek-djela rezidencijalnog stanovanja najviših slojeva ondašnjeg zagrebačkog građanstva.

Frane Cota, dakle, ovom izložbom postaje neprijeporna činjenica hrvatske modernističke arhitekture, ali činjenica koja još uvijek očekuje cjelovitu valorizaciju, kao što i ukupni fenomen hrvatske modernističke arhitekture čeka svoju cjelovitu povijest.

Summary

Feđa Vukić: Three expositions - one occasion

Three expositions that took place in Zagreb galleries during the past year, make important contributions to the knowledge of the modern urbane culture of Zagreb, and of Croatia too, in the first half of the twentieth century. The graphic designers, Pavao Gavrančić and Sergije Glumac, have been presented as the poster craftsmen through the exposition in Kabinet grafike HAZU, and Otto Antonioni has been presented as a very significant illustrator by a rather discrete exposition in the Nova Gallery. Finally, the retrospective exhibition of the architect and sculptor Frano Cota, in Gliptoteka HAZU, threw a new light upon his, rather neglected opus. What all these exhibitions have in common is the insufficient recognition and appreciation of these artists as cultural values in the modern Croatian culture.